

POVLAČENJE HRVATA

Subota, 12. svibnja 1945.

Narednog jutra je moje buđenje bilo mučno i dugotrajno. Vjerojatan uzrok tome bila je količina alkohola što sam popio za vrijeme sinoćnjeg dugog razgovora s topnicima. Je li stvarno nastupio mir u Europi koji je konačno završio taj dugi rat? Na to pitanje nitko nije znao odgovora, pa smo otišli na spavanje preumorni da bi još mogli suvislo razgovarati o bilo čemu. Izvukao sam se ispod deka polako, te sišavši s kola, uputio prema kuhinji gdje se već okupio veći broj vojnika. Četvrtak smo proveli na livadi na kojoj se bitnica jučer zaustavila. Cijevi smo haubica usmjerili prema jugu, usporedo sa željezničkom prugom koja je prolazila blizu našeg privremenog logorišta. Konji su bili vezani nešto podalje od topova uz ruda lafeta gdje su ih konjušari pojili i hranili. Zaprege srećom nismo morali mijenjati zbog neznatnih ozljeda konja, ali nitko nije znao kamo ćemo i kada krenuti dalje.

S izvjesnim čuđenjem smo promatrali vlakove koji su povremeno dolazili iz smjera Zagreba te nastavljali dalje prema Sloveniji. Neki su od vagona bili označeni Crvenim križem a pričalo se, da su u njima bili ranjeni ustaše i neki civili vjerojatno članovi vlade i činovnici s obiteljima. Vlakovi su mogli ići dalje prugom samo prema Celje a onda do granice negdje na zapadu. Cijeli su dan kroz Krapine prolazile kolone nastavljajući cestom prema Đurmancu, ali mi nismo mogli od njih saznati kojim će smjerom ići dalje na zapad. Kolone su bile raznolikog sastava: vojnici u postrojbama raznih rodova oružja a među njima obični puk manje gradskoga a više seoskog izgleda. Rijetko bi prošlo koje motorno vozilo a ostala su vozila bila pretežno seljačka kola s konjskim zapregama s nešto privezane stoke. Sav taj promet cestom i prugom više je sličio na opći bijeg pučanstva, nego li na neko organizirano povlačenje vojske i vlasti.

Nisam pravo mogao vjerovati svojim očima, kada je cestom prolazila oveća grupa bradatih vojnika u crnoj uniformi. To su bili pravi četnici sudeći po crnim šubarama na kojima se jasno ocrtavala bijela mrtvačka glava s ukrštenim kostima. Od hrvatskih "Crnaca" razlikovali su se po koječemu pa su to nepobitno bili pravi četnici negdje iz Srbije. Ovi su četnici ostali vjerni srpskom kralju Petru II. koji je izbjegao u Englesku. Pričalo se, da su se neki četnici priključili Titovim partizanima u borbi protiv njemačkog okupatora pod konac 1941. Kasnije su četnici pod novim vođom generalom Dražom Mihajlovićem počeli surađivati s Nijemcima u borbi protiv zajedničkog neprijatelja - Titovih komunista. Neosporno su za četnike Hrvati bili i ostali njihovi najgori neprijatelji, a ponajviše hrvatske ustaše. Kako to da sada stupaju ti krvni neprijatelji jedan pored drugoga istim smjerom u nadi da će negdje na Zapadu naći neku zaštitu i mir?

Četnici su uvijek nastojali izbjeći svaki direktni sukob s ustašama, a što im je u glavnom i uspjelo za sve vrijeme rata. A sada bježe zajedno jedan pored drugoga - dva međusobno najomraženija neprijatelja i to na istoj cesti, te u istom smjeru. Do takvih iznenadnih i nevjerojatnih susreta može doći samo pod iznimnim okolnostima. Samo u vrijeme rata stvaraju se tako čudne sveze i zajedništva između dojučerašnjih krvnih neprijatelja. Je li to možda tipični rasplet u jednoj bezizglednoj situaciji gdje svaki puže istim putem na koji su ga prisilile izuzetne okolnosti? Tko je kome neprijatelj tada? Gdje se zapravo nalazi neprijatelj sada? Čeka li on negdje iza jednog od slijedećih zavoja na cesti? Ili nas on već promatra s vrhova okolnih brežuljaka?

Tako je protekao cijeli dan u nervoznom čekanju i strahovanju, te u naklapanjima što nas čeka u bližoj budućnosti. Pričalo se i o Čerkezima čije su postrojbe bile u njemačkim uniformama, pa su se vrlo hrabro borili s Nijemcima rame uz rame ponajčešće na najopasnijim mjestima. Navodno su ti Čerkezi sprječavali da se bilo tko vrati ili preda partizanima. Tako su navodno neke domobranske postrojbe nastradale na putu prema Mariboru, gdje su ih negdje Čerkezi pobili u pokušaju "dezertiranja". O svemu tome, i mnogočemu drugome, se pričalo no nije bilo moguće prosuditi radi li se samo o propagandi ili se nešto stvarno dogodilo da su neke domobrane ubili pri pokušaju dezertiranja. Činjenica je bila, da niti jedna od njemačkih ili čerkeskih postrojbi nije prošla cestom kroz Krapinu, od kada smo ovamo došli.

Polegli smo i proveli drugu noć izvan Krapine bez većih uzbuđujućih događaja tijekom proteklog dana. Noću je prilično zahladilo, pa sam se zavukao pod deke i prospavao duge sate valjda nadoknađujući mnoge neprospavane noći prošlih dana. Povremeno se od nekuda iz daljine čula paljba lakog oružja, ali se nije čulo topničko oružje. Je li naša haubička bitnica ovdje zaostala kako bi opet branila zalaznicu? Promet je cestom postajao sve rjeđi, pa je bilo vjerojatno da ćemo biti u zalaznici hrvatske vojske u povlačenje. U podsvijesti mi se stalno motalo pitanje kojim ćemo smjerom krenuti jednog od slijedećih dana.

Odgovor na to pitanje sam saznao u rano jutro petka 11. svibnja. Zapovijed je bila nešto konfuzna što se tiče vremena polaska, pa sam dao zapregnuti sve konje. Kuhinja nam je podijelila neku toplu tekućinu - niti kava niti juha - glavno da je bila topla. Konačno je stigla zapovijed da krenemo, no nije nam uspjelo stvoriti kompaktni niz naših vozila u konvoje zbog nepravilnog prolaza kola i drugih vozila na cesti. Skrenuli smo lijevo cestom s laganim usponom za Đurmanec koja se potom spuštala u kotlinu gornjeg dijela rječice Sutle. Sutla čini prirodnu granicu između Hrvatske i Slovenije, pa smo kod sela Sv. Rok prešli na tlo Slovenije. Krajolik uz cestu je zanimljiv i lijep, pa djeluje umirujuće, ali pri posve drugim prilikama.

Napredovanje cestom je bilo sporo i s mnogo zastoja te i u nepravilnim razmacima zbog prolaza pješačkih postrojbi. Zastoje smo koristili da

izmijenimo ili čujemo novosti od vojnika koji su nas prestizali. Vijest da je rat prestao je bila višestruko potvrđena bar što se tiče njemačke vojske. Hrvatska vlada je tražila od pučanstva i vojske da se povlače prema zapadu, te da se tamo predaje Amerikancima ili Englezima. Predaja savezničkim postrojbama ulijevala je svima nadu da će se tako moći spasiti i ostati na životu. Tu sudbinu nećemo moći očekivati ako nas zarobe Rusi ili Bugari, a pogotovo ne Titovi partizani. Na svim licima umornih osoba u prolazu ocrtavalo se naličje iskonskog straha.

Prolazeći kroz sela Sv. Rok i Rogatec činila su nam se praznima, te kao da su ostala bez svojih žitelja. Nisam se mogao otresti neugodnog dojma da nas stalno netko od nekuda promatra i prati naše pokrete, pa je zapovijed da ostanemo u koloni bila posve razumljiva. U toj se zapovijedi izriječno spominjalo da će svatko tko se pokuša udaljiti od svoje postrojbe, pa makar i na tren, smatrati dezertrom, te biti progonjen i kažnjen. Vjerojatno je postojao i neki dogovor između Slovenaca i "Crnaca" pukovnika Bobana i Luburića u svezi našeg prolaza kroz Slovenije. Prema tom je dogovoru hrvatsko pučanstvo i vojska mogla proći neometana pod uvjetom da se ne smeta Slovence i ne oštećuje njihovu imovinu. Takvo shvaćanje našeg prolaza ne bi pošlo loše da nije bilo ljudske žeđi i potrebe da se hrani i napaja konje i stoku. To nije bio nikakav problem tako dugo dok je cesta prolazila mimo kakvog potoka ili rječice. Ali, što će biti onda kada budemo morali prelaziti planinske prijevoje i klance između planina koji će nam se ispriječiti na putu k zapadu?

Manje postrojbe crno obučениh vojnika stalno su prolazile pored nas, a pogotovo ih je bilo tamo gdje bi konvoj kratko zastao ili se zaustavio zbog dužeg odmora. Crnci su osiguravali prolaz Hrvata kroz Sloveniju, ali su se brinuli, te po potrebi borili, da bi osigurali slobodan prolaz tim putem. Bilo bi za svakoga vrlo opasno naći se između tih dvije neprijateljskih skupina. Uz nas su neposredno bili naši ozloglašeni sunarodnjaci Bobanovci ili Luburićevci, dok su se negdje podalje od ceste skrivali nama neprijateljski raspoloženi partizani po šumama na obroncima planina.

Kao mlad čovjek od nepunih dvadeset godina nisam nikako mogao biti pripravan za takvu situaciju, te bio bez potrebnog iskustva kako se treba čuvati. Osjećao sam opasnost koja nama svima prijete u toj klopki u kojoj smo se našli stjecajem okolnosti, a čiji se jedini izlaz može zatvoriti svakoga časa. Postojala su, koliko sam to uopće mogao predvidjeti, samo dva moguća izlaza iz klopke. Prva je dopasti u nečije zarobljeništvo i tamo preživjeti ili polako umirati zbog ozljeda ili drugih logorskih nedaća. Drugi, vjerojatniji izlaz bi bio da me stigne smrt iznenada i prije nego li se uopće uspijem nekome predati. Bože moj, kakvi li su to izgledi za mene mladoga?

Pao je već mrak kada smo stigli u Rogašku Slatinu koja je bila poznata po svojim termalnim kupkama. U samom mjestu je bila bolnica te više hotela i zgrada gdje su odsjedali gosti kupališta. Tu je bila dobro poznata tvornica

stakla koja je proizvodila boce za mineralnu vodu iz izvora kod Rogaške Slatine. Pukim slučajem prepoznao sam u ustaškoj časničkoj odori starijeg školskog druga iz Osijeka. Prišao sam mu u nadi da ću od njega moći više saznati o našoj stvarnosti, pa ga oslovih: "Dobro večer, Drago. Sjećaš li me se iz realke u Tvrđi?" - "Oh, moj Bože, pa to si ti, dojenče! Što radiš ovdje? Kada si napustio Osijek?" Ispričao sam u kratko što nam se dogodilo u protekla četiri tjedna od kada smo napustili Osijek, te kako sam se našao u tom nebranom grožđu. Onda je bio na njemu red da mi odgovori.

"Znaš, Sajgling, oprosti Pegi, ja sam otišao studirati u Zagreb godinu dana prije rata. Dolaskom ustaša na vlast morao sam nešto kasnije pristupiti Ustaškoj studentskoj satniji kako bih mogao nastaviti studij. Tom su postrojbom zapovijedali viši ustaški časnici u neposrednoj svezi s Poglavnikom. Uvidio sam brzo kakvoj sam to postrojbi pristupio, ali tada je već bilo kasno da istupim iz te opasne družbe." Razumio sam odmah što mi je Drago htio kazati. Studentska je satnija bila sigurno jedna od najviše indoktriniranih grupa mladih ljudi u Hrvatskoj. Muž moje najstarije sestrične je isto bio u toj Satniji kojoj je pristupio iz određenih osobnih razloga, no u Satniji je bilo i drugih koji su joj pristupili zbog manje humanih namjera.

"Mi smo napustili Zagreb petog svibnja" nastavio je Drago. "Neki su od naših pripadnika Satnije krenuli vlakom, a ostatak nas je krenulo u autima i u više kamionima da bi pratili i osiguravali kolonu Poglavnika sa članovima Hrvatske vlade. Ja ću se pridružiti svojoj postrojbi nakon što sam ovdje izvršio svoj zadatak. Znaš i sam da moramo proći brda koja su pred nama i da to neće proći bez borbi kako bi se probili na zapad. Naša je jedina povoljna prilika doći do Amerikanaca. Hoćeš li poći sa mnom? Imam auto i dovoljno benzina za dalek put. Hajd', odluči se brzo!"

Bio sam iznenađen nenadanom ponudom i mogućnosti da umaknem neopaženo u mraku, ali pri pomisli na suborce s kojima sam došao dovde odgovorih: "Hvala ti, Drago, na plemenitoj ponudi da pođem s tobom. Ipak, ostat ću s našim topnicima i pouzdanim konjima. Bilo ti sretno i pozdravi Medea, muža moje sestrične, ako ga vidiš." Pretpostavljao sam da će me on smatrati sentimentalnom budalom, no Drago odgovori umirujućim glasom: "Hvala ti! Bilo ti sa srećom, Sajgling! Pegi, mislim da si sada donio krivu odluku, ali što mari. Ostaj' mi živ i zdrav - možda do sljedećeg viđenja!" Drago se okrenuo i nestao u mraku. Tada nisam mogao znati da je to bio zadnji put da sam ga vidio. Nestat će u vrtlogu narednih dana.

Ostao sam tužan i bijesan jer se Drago sjetio moga nadimka "Sajgling", koji mi je nadjenuo moj profesor Velizar Sofić. Za nadimak "dojenče" kao i "Pegi" znali su samo školski drugovi iz Realne gimnazije u Osijeku, a Drago ih se oba sjetio što je bilo više nego li neobično pri našem susretu. Stariji su drugovi uživali da gnjave i muče mlađe kolege i to na različite načine. Moj im je nadimak "dojenče" za to pružao izvrsnu priliku, pa su je i koristili. Kad god se starijima pružila prilika gnjavili su nas mlađe i slabije da ih slušamo ili im se

pokoravamo. Vraćajući se do kola mislio sam o svemu što mi je Drago ispričao.

Dakle, tako je to bilo! Mi smo iz Žabna došli u Križevce ujutro 5. svibnja, a tog istog dana Poglavnik je napustio sa svojim suradnicima Zagreb, te se uputio na zapad. Kakav li je to veliki Poglavnik ili vođa hrvatskog naroda koji ga napušta i bježi da bi spasio svoju kožu? K tome je Poglavnik bio vrhovni zapovjednik hrvatske vojske! On nije bio ništa drugo nego kukavica i najgori od svih dezertera. Ipak, ja sam sada bio siguran da se klopka zatvara i da je preostalo vrlo malo vremena za odluku i djelovanje o kojoj će ovisiti moja budućnost. Quo vadis, Sajgling?

Tijekom noći nismo mnogo napredovali cestom dalje od Rogaške Slatine. U daljini su se na mračnom obzorje vidjeli odsjaji vatre, a povremena pucnjava se čula iz daljine. Vjerojatno su se vodile borbe negdje ispred nas, pa se konvoj kretao vrlo sporo naprijed i u nepravilnim razmacima, pa smo tako iskoristili svaku stanku da malo drijemamo. Tek iza ponoći smo prošli kroz Podplat, te nastavili cestom lijevo prema Šentjeru i Celju. Od Podplata na desno i sjever vodila je cesta za Maribor, pa kako nismo njome krenuli to je moralo biti zbog određenih razloga. Tako smo nastavili na zapad i uskoro prešli željezničku prugu za Celje.

Približavali smo se mjestu oko kojega je mračno nebo bilo ožareno velikom vatrom koja je bjesnila negdje tu blizu. Uskoro smo došli u blizinu tog velikog požara koji je proždirao nekoliko vagona a u kojima je dolazilo povremeno do eksplozija i iskre su frcale na sve strane. To mora da su bili posljednji vagoni natovareni streljivom koje su još uspjeli izvući iz Zagreba i dotegnuti ga ovamo. Odjednom se pored ceste začu stravični vrisak: "Ubi me! U ime Boga, ubijte me! Smiluj se, molim!" Taj je ljudski glas bio toliko iskonski strašan da je prodirao u srž svakom živom biću. Jahnik je ležao u jarku pored ceste i bio pokriven dekom ispod koje su virile noge ili ono što je od njih preostalo - bijelilo kosti s kojih je visjelo spaljeno meso bez nožnih prstiju. Žurili smo proći to mjesto okrenuvši glavu na drugu stranu da ne gledamo tu strahotu, a uši prekrili rukama da ne čujemo strašne krikove u mukama umirućeg čovjeka. Ne znam je li itko uslišao usrdnu molbu tog jahnika da mu skрати patnje.

Kasnije smo doznali da je taj vojnik uzeo cijev "Panzerfaust" (ručni bacač protuoklopne rakete), da se odmori, pa je sjeo na gumb za paljenje. Mora da je raketa eksplodirala pod njim i tako mu spalila donji dio tijela. Pri punoj svijesti su boli morale biti užasne i nepodnošljive za tog jahnika. Ti su me stravični krici i užas sudbine tog nesretnika danima podsvjesno pratili i sebe sam smatrao kukavicom, jer nisam pomogao uslišavši molbu tog i onako na smrt osuđenog jahnika. Bih li zaista mogao ubiti tako nemoćnog čovjeka? Bih li stvarno mogao pucati u nepomičnog čovjeka iz takve blizine? Ne znam! Mene je tada mimoišla ta gorka i teška odluka.

Ostatak se noćnih sati vukao bez kraja i konca dok smo se kretali polako cestom koja ide usporedno s neoštećenom željezničkom prugom, a pored kojih je tiho žuborio potok. Pred praskozorje smo prošli pored Teharja, pa smo malo kasnije stigli do Celja, tog lijepog svibanjskog jutra. U Celju smo prolazili istočnim predgrađem gdje smo s iznenađenjem primijetili da se na svim kućama vijore zastave, ali su imale boje u "krivom" poretku. Očito su građani Celja pripremili svoj svečan doček drugima tj. partizanima i jedinicama Jugoslavenske armije kao svojim oslobodiocima, a ne nama.

U Sloveniji se kolona povlači kod Doliča pred Slovenj Gradecom.

I eto nas ovdje! Osujećena vojska se povlači u pratnji u crno obučenih ustaša koji su bili partizanima najgori neprijatelji. Naša će domobranska bitnica proći gradom u pratnji Crnaca koji su imali zadatak "štititi" nas, što je značilo spriječiti svaki pokušaj dezertiranja ili predaje Jugoslavenskoj armiji. Drugačiji poredak boja na zastavama naveo me je da ih bolje promotrim. Plava, bijela i crvena boja u tom poretku odgovara jugoslavenskoj zastavi dok su bijela, plava i crvena pripadale Sloveniji. Na mnogima je bila prišivena crvena petokraka zvijezda, pa je bilo jasno kome se spremao taj doček sa zastavama i s pokojim transparentom.

Nismo bili iznenađeni jer bilo vrlo teško naći mjesto gdje bi mogli dobiti vodu za piće i za napojiti konje. Ljudi su se pravili nijemima ili gluhima kada smo ih nešto upitali. U većini slučajeva su ostali nevidljivi za nas iako je bilo jasno da su sve kuće pretežno nastanjene i da nas promatraju iza zastora. Nakon nešto dužeg zastoja u predgrađu, stigla je zapovijed nešto prije podneva da nastavimo put prolazeći kroz gradski centar Celja. U gradu se slika posve promijenila: nestale su sve zastave i barjaci kao i većina pozdravnih transparentata, samo su neki poderani još lepršali na vjetru. Doznali smo da su u crno obučena braća po oružju uspjela "uvjeriti" pučanstvo Celja, da je pametnije ukloniti zastave i transparente dok ne stigne njihov oslobodilac.

Ne znam kakva je sila bila potrebna da potakne stanovnike Celja da to učine, ali čini mi se da nije bilo krvoprolića. Sve novosti koje smo slučajno saznali

bile su u stvari govorkanja za koja nitko nije znao odakle su potekla. Točna je bila vijest da je Ljubljana oslobođena još u četvrtak 10. svibnja kada smo mi još bili kod Krapine. To je bio razlog zašto su Celjani očekivali da će do njih uskoro doći Jugo-armija, jer je do Ljubljane bilo oko 70 kilometara prema zapadu. Pretpostavljao sam da su Ljubljanu oslobodile jedinice Armije koje su napredovale od juga na sjever, vjerojatno od Rijeke ili Trsta prema Ljubljani.

Nama je sada preostao samo jedan jedini put na zapad, a taj je vodio na sjever između dva gorska lanca Pohorja i Karavanki. U rano poslije podne prošli smo kroz grad Celje koji je bio važan industrijski centar. U samom je centru grada bila velika željeznička stanica koja potječe iz doba Austro-Ugarske Monarhije kada je bila izgrađena južna pruga koja je povezivala Beč i Graz sa Zagrebom. Sjećao sam se dobro Celja jer smo tu otac i ja odsjeli nekoliko dana 1936. Jednom smo prilikom napravili izlet u Logarsku kotlinu te autobusom namjeravali stići do kraja doline zvane Robanov Kotu. Cesta je bila uska i dovoljna samo za jednosmjerni promet, pa se taj morao odvijati u polusatnim intervalima: pola sata prema Kotu, a drugih pola sata natrag prema Celju.

Autobus je krenuo prema Kotu, a malo zatim pretrčala je crna mačka preko ceste, pa sam sjedeći naprijed pored vozača uskliknuo: "Pazite, crna mačka!" Malo zatim je vozač autobusa naglo skrenuo desno te se zaglavio udarom o stijenu, pa tako izbjegao sudar s autom koji mu je iznenada dolazio u susret za vrijeme nedozvoljenih pola sata za njegov smjer. Na taj način je naš vozač spriječio da se bilo koje od vozila sunovrati u duboki klanac s druge strane ceste. Taj zastrašujući događaj mi je ostao u dubokom sjećanje, iako se na svu sreću, nije ništa dogodilo putnicima, a na vozilima je nastala samo mala šteta.

Sada se naš konvoj kretao tom istom cestom ostavljajući Celje za nama a uz stalnu pratnju Crnaca. Nisam imao niti vojnih, a niti bilo koju drugu kartu po kojoj bi se nekako mogao orijentirati, pa sam se pokušavao prisjetiti krajeva oko Pohorja gdje sam s ocem planinario u nekoliko navrata prije rata. Nakon što smo prošli kroz Levec i nastavili za Pirešicu jedina cesta je vodila dalje na sjever do Velenja i Dravograda. Uz cestu je bio potok koji će nam omogućiti napojiti konje i utažiti vlastitu žeđ. Ta sretna okolnost nije nam mogla smanjiti potištenost i zabrinutost - svi smo bili suviše razdražljivi i nervozni zbog neizvjesnosti situacije u kojoj smo se nalazili. Više nego polako, vukli smo se cestom u usponu te svaki čas zastajkivali da bi opet krenuli malo naprijed. Strah nas je sve učinio nijemima, nitko nije prozborio više nego li po koju potrebnu riječ. Opći je strah zavladao povorkom koja je sada sve više nalikovala pogrebu Hrvata.

* * * * *